

15a 2578 ✓
243027

МАКСІМ ТАНК

ЯНУК СЯЛІБА

ВЫДАВЕЦТВА ЦК БН(С)Б
«СОВЕЦКАЯ БЕЛАРУСЬ»
1 9 4 3

Handwritten text, possibly a title or header, appearing as faint, mirrored characters.

Large, faint, mirrored handwritten text or a signature, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, possibly initials or a signature, appearing in the lower right quadrant.

Faint, mirrored text at the bottom of the page, likely bleed-through from the reverse side.

15а

2578

243027

МАКСІМ ТАНК

ЯНУК СЯЛІБА

ПАЭМА

ВЫДАВЕЦТВА ЦК КП(С)У
«СОВЕЦКАЯ БЕЛАРУСЬ»
1943

Тра (ар)

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ
БІБЛІЯТЭКА
БЕЛАРУСЬ

40077

1965

2016

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

А глянеш навокал —
Такая краіна:
Дзе ступіш — то рэха,
То казка, быліна..

На скрыжаванні

палявых дарог
Здаўна стаіць сяло Чырвоны Лог.
На ўсход — падковай векавечны бор,
На захад — край імшараў і балот,
Дзе ў тоні таямнічыя азёр
Глядзіцца толькі неба

ды чарот.
Тут некалі, — апавядаў Рыгор, —
З карчмы у пекла чорт валок яго
За нейкі доўг.

Але схітрыў стары:
— Няскладна, — кажа, — без лапцей ісці
Да вас у гюсці.

Так і ўгаварыў,
Каб чорт надраць лазы яго пусціў.

Пусціў чорт дзёда,
сам крыху прылёт,
Здарожыўшыся, на зялёны мох.
— Куды старому, — думае, — ўцякаць?

Кругом дрыгва,
рачаліны,

лясы...

А дзед, тымчасам, кончыў лыка драць,
Галля ды буралому нанасіў,
На цэру высек іскру красівом,
Падзьмуў, і ўміг ахоплены агнём
Лом разгарэўся.

Полымя вышэй
Паджарай белкай пачало скакаць
З сука на сук.

Чорт глянуў ды хутчэй
Уцёк спалоханы ў лясную гаць.

Ну, ведама,
любіў зманіць стары.

Але агонь тут некалі ў бары,
Запалены ім, доўга бушаваў.
Яшчэ і сёння выгары відаць.
На іх расце

густы круглец-трава,
І расцвітае плеснямі вада.
Таму прыволле дзікім птушкам тут.
Сюды ахвотна з выраю лятуць
Чыранкі,

кнігаўкі

і кулікі.

Ад галасоў іх балаты звіняць.
З дварышча толькі выйдзеш за такі —
Вясельных скрыпак нават не чуваць.

А сёння
ў новай хаце Янука
Іграць стараўся Цішка музыкант.

Ён з Януком з дзяцінства сябраваў,
Батрачыў разам.

Весела няхай
Шуміць ад хмельнай брагі галава,
Танцуюць госці,
хата і страх!

Прыбраная,
на лаве за сталом
Сядзіць шчаслівая Раіна з Януком.
Убор вясельны вышыты на ёй,
Сама прыгожая,

у веснавой красе,
І вочы майскай цепляцца зарой, —
Аж заглядаюцца
на маладую ўсе.

Ля Янука сядзіць каваль Таўкач,
Заруба фельчар, брат і цесць Лукаш,
Які гразіцца:

— Дружа мой Ігнат,
Набой табе я з солі заганю
За тое, што ў калгасны апарат
Кандыдатуру выставіў маю!
Ты не глядзі,

што мо пад хмелем я!
Ну, што, скажы, з мяне за старшыня?
Я паляўнічы, ведаеш які!
Пачую вось,

хоць і ў гарачы час,
Такуюць за сялом цецерукі, —
Яй-богу з стрэльбай уцяку ад вас!

А скрыпак тоны

Ўсё вышэй бяруць,
Хвалююць, клічуць маладых у круг.
І вось Раіну ўжо і Янука
Гарачы вецер танца апаліў,
Пад гулкі рытм

цымбалаў і смыка
Павёў іх на расцвіўшыя палі,
Павёў шырокім шляхам на прастор,
На берагі сінеючых азёр.
Чуваць, здаецца, шэлест каласоў,
Бурлівы гул вясенніх навальніц,
А гэта толькі яркі гром падкоў
Ды сонца
Ў маладой крыві звiніць.

Як у катле, ўскіпае шум кругом.
Адзін Гарыдавец пануры за сталом
Сядзіць, задумаўшыся:

— Эх, шкада!

Хоць быў, здаецца, спрыцен і хіцёр,
Але Раінай вось хто заўладаў.
Ды і калгас руйнуе ўсё жьщцё,
Якое будаваў ён пры панох
І за якое ўсё аддаць-бы мог...
Гарэлку п'е, не зводзячы вачэй
Сярдзітых з Янука,

у ім агонь
Пякельны разгараецца, пячэ,
І ён не ў сілах пагасіць яго.

Падняўся з лавы і чырвонцаў жмут
На струны кінуў:

— Гэй там, аднаму

Іграй мне, Цішка!

Думаю яшчэ
Я на хаўтурах нейчых пагуляць...
— Спяшаешся, Гарыдавец!

Хутчэй
Самога давядзецца адпяваць.
Лепш на памінкі грошы пазбірай...
Янук не кончыў.

Раптам, як таран,
Гарыдавец абрушыў на усіх
Вясельны стол,
нож бліснуў у руках.
На помач брату кінуўся Васіль,
Каваль Таўкач і старшыня Лукаш.

З акон уміг пасыпалася шкло.
Жанчыны — ў голас, паднялі спалох,
Пачуўшы, што склікае сваякоў
Гарыдавец:

— Хутчэй давай калкі!
Але ніхто на помач не прыйшоў, —
Струсілі ў бойку лезці сваякі.
Адзін з іх толькі, швагер Мітрафан,
На лаве стоячы, крычаў:

— Баран!
Пашто на сцены лезеш п'яным лбом?
Бяжы, пакуль не позна, уцячы!
Услед Гарыдаўцу Янук вядром
Пусціў,

аж зазвінелі
абручы.

Няскора ў хаце, быццам у вуллі,
Дзе бортнікі нядаўна пабылі,
Улёгся шум.

З Раінай пры агні

Дзяўчаты ў хаце навадзілі лад,
Збіралі бітае начынне і
Смяяліся:

— На шчасце столькі шкла!
Янук на ганак выйшаў.

На вазох
Ужо храплі каваль Таўкач, Цімох.
З дварышча брат аклікнуў:

— Не забудзь,
Мне заўтра ехаць...

— Не забуду, не!
Хацеў дамоў ад пуні павярнуць,
Ды, сном падкошаны, злёг у гумне.

І сніцца Януку:

вясеіні дзень.
Па ярыне Гарыдавец ідзе
І на разораныя межы зноў
Каменні зносіць
з крушань
і крыніц.
Да сонца збуджанага падышоў,
Плячом упёрся, каб перакаціць
На шнур валочны свой.

Але Янук
З другога боку не дае яму.
І вось хістаюцца па-над зямлёй
То дзень, то ноч.

Усё-ж праменны дыск
Янук узносіць дужаю рукой
Вышэй, вышэй.

Сон абарваўся, знік...

Вясельны хмель брадзіў у галаве.
І Януку здалося, што ў траве
І ў небе вызараным чуе ён:
Не галасы бяссонных туркачоў,
Не камарыны серабраны звон,
Не перасвіст і трэлі салаўёў,
А дзіўнай скрыпкі Цішкавай ігру
І гул вясельных
незамоўкшых струн.
Заплюшчыў вочы.

Сон ізноў яго
Ледзь не закалыхаў, не агарнуў.
Ды раптам нехта прыляцеў бягом.
І голас ён прыцішаны пачуў:

— Янук, ты думаў выехаць да дня.
Васіль пайшоў шукаць ужо каня.
Хутчэй устань!

— Раіна, гэта ты?
Дык не ўцякай, няма спяшаць куды,
Мой ранні жаваранак залаты!
Яшчэ не прачыналіся сады,
Яшчэ пяюць начлежнікі чуваць...
І горача пачаў ён цалаваць
Яе на сене.

Быццам у паўсне,
Не баранілася ў яго руках;
Шчаслівая ад ласкі, ўсё мацней
Сама тулілася да Янука...

Я знаю, крытык не даруе мне
Вяселле гэткага,
начы ў гумне,
І можа будуць класікі журыць,

А больш за ўсіх рыфмованья лбы,
Якія самі любяць паграшыць,
Але герой каб беззаганым быў,
Каб сваёй жонцы, хай і не ўпад,
На тэму кожную рабіў даклад.
Я рад, што ў маладосці мой герой
Паэм такіх стараўся не чытаць,
Хоць шмат цяжэй мне выпадае парой
З ім у жыццё ісці і сябраваць.

Але каб крыўдных чутак не было,
Хоць мала мо яны пашкодзяць нам,
Яшчэ закіну лішніх пару слоў
І біяграфію героя дам.

Батрачыла сяло Чырвоны Лог.
Яшчэ падпаскам бацькаўскі парог
Янук пакінуў.

У паноў служыў,
Рыбачыў, Нёманам ганяў плыты,
У радах паўстанцаў з кобрынцамі быў,
Аж трапіў за астрожныя драты,
Адкуль, праз некалькі панурых год,
Чырвоны верасень вярнуў яго.
О, памятныя дні сустрэч
З свабоднай бацькаўшчынай!

Ледзь пазнаў
Янук сяло з гарбамі рыжых стрэх,
Калі на родныя дарогі завітаў.

Шумелі вераснёвыя сады.
Янук прыстаў ля студні, і тады
Дзяўчына запыталася:

— Ты чый?

— Знайду вось хату, можа буду твой! —
Зажартаваў.

Пасля ён, ідучы,
Прыпомніў паляўнічага з дачкой
Раінаю...

Няўжо такі яна?

Як расцвіла, што нават не пазнаў!
Што-ж, ён і сам змяніўся: пасталеў,
І сонца не асмужыла яшчэ,
На твары лёг маршчынаў першы след,
І пацямнела сінява вачэй.

Жыццё было настаўнікам ліхім.
Але нішто не пагасіла ў ім
Душы паэта,

палкую любоў,
Якую ў сэрцы ён збярог, пранёс,
Любоў да бацькаўшчыны, да сяброў,
Да родных ніў,
узгоркаў

і бяроз.

Не спіцца нешта сёння Януку:
Бы зноў вятры з дарожнага пяску
Узнялі мінулае,

але зусім

Цяпер аддаленым здаецца ўсё,
А новы шлях жыцця лёг перад ім,
Нябачанаю

ззяючы красой.

★

ЧАСТКА ДРУГАЯ

Выйшаў на бераг, усе абступілі
І пра улоў мой шчаслівы пытаюць.
Даўна, відаць, рыбакі не лавілі
Песень вясяняных з рэк нашага краю.

Сяўба закончылася яравых.
Ад гумен аж да сосен баравых,
Упершыню без межаў і былля,
Як стол вясельны,
рунню маладой
Прыбралася калгасная зямля.
І гэты стол Гарыдавец рукой, —
Сам ведае, —
не ў сілах абярнуць.
Ідзе ён па густому ячмяню
І, хоць усё зраўняў стальны нарог,
Ён гаспадарскім вокам пазнае
Па валунах,
па значаных мясцох
Шнуры суседзяў і шнуры свае.

— Ці не ўчарашняга шукаеш дня,
Гарыдавец?..

Ён здзіўлены падняў
Апушчаную галаву.
— Што-ж, адгадаць

Табе не цяжка, ведаеш сама.
Знарок я выйшаў,
каб цябе спаткаць.

Прасветаў у маім жыцці няма.
Вось толькі ты яшчэ перада мной
З'явілася надзеяй і зарой.
Раіну страх раптоўны ахапіў.
Не ведала, ці уцякаць, ці не.
— Гаворыш ты,
як п'яніца сляпы.

Скажы, пашто ўсё гэта ведаць мне?

— Усё-ж, Раіна, я цябе прашу
Паслухай:

тайна вобраз твой нашу
Яшчэ з тых ясных і шчаслівых дзён,
Калі я дужым быў гаспадаром,
Калі сам войт,

пан капітан Шарон,
Прысесці рад быў за маім сталом.
А сёння лёс я праклінаю свой
І ўсё, што дом разбурае мой,
Дом, у якім у думках бачыў я,
Як сонца сцены заліло святлом
І ты ў сям'і, — адзіная, мая, —
Сядзіш

пад абразамі
за сталом.

Але развеяўся сон залаты.
Што ў гэтым катаржніку бачыш ты?
Ён больш калгас свой любіць, як цябе.
Пакуль-жа райскія яго сады
Асыпле красак веснавая бель —

Нямала слёз пазнаеш і бяды.
Хоць можа ты бязлітасны прысуд
За гэта вынесеш,
але прашу
Дазволь хадзіць мне па тваіх слядох,
Дазволь хоць глянуць на цябе падчас, —
Бо веру,
што між палявых дарог
Яшчэ ў жыцці сустрэнемся не раз.

— Не, не, Гарыдавец,
я не хачу
Ніколі ад цябе пра гэта чупь!
Кахаю іншага і толькі з ім
Свой лёс звязала назаўсёды я.
Няхай сабе па прыгарку крутым,
Па кручах сцежка павядзе мая,
Але не толькі ты,
ніхто ў жыцці
Мяне не змусіць век з яе сыйсці.
Усё мне дарагое — ты клянеш.
І ад нянавісці твая любоў,
Як той палын
з-пад узараных меж,
Які, відаць, не на дабро ўзыйшоў.

Сляпы, сляпы! Як спадзявацца мог
Знайсці спагаду, лежачы ля ног
Дзяўчыны гэтай!
Што ён зараз ёй?
Забылася, што быў гаспадаром
І што не раз приходзіла жняёй
Сабе на ўборы зарабіць сярпом...

Калі зайцоў той з ярыны ганяў,
Ці стрэл ігнатава драбавіка.
Янук любіў старому патураць:
— Ты — старшыня:

глядзі, калі пара,
Ты след звярыны бачыў недзе там,
Ты ведаеш лагоўя за ракой —
Марудзіць нечага з аблавай нам,
Збірай каманду і вядзі з сабой.

Стары, здаецца, аж памаладзеў.
Святочны трэба было выбраць дзень,
Каб на аблаву з акалічных сёл
Магло сыйсціся як найбольш людзей.
Трэба было падрыхтаваць усё.
Штодня цяпер ён уставаў раней
За ўсіх.

То стрэльбу даглядаў Лукаш,
То рог парухавы здымаў з крука,
Або з шратоўніцы ваўчыны шрот
У медныя ладункі насыпаў
І да калібры ўласнай стрэльбы глёт
Ён з торбы

паляўнічай

выбіраў.

Прылады простыя, але бярог
Лукаш і стрэльбіну сваю, і рог,
І торбу паляўнічую, ў якой
Чаго, чаго там толькі не было!
Прынадаў розных на звяроў,

сілкоў,

Гаючых траў з усіх лясоў, балот,
Якіх, бадай, і ў лекароў няма,

І вабікаў на птушак.

Нездарма

Хадзіла слава, што, як чараўнік,
Сваёй іграй

на вабіках-свістках

Ён вырай склікаў-бы ў любыя дні,
Хоць сам смяўся з гэтага Лукаш.

Перад аблавай ноч усю ў Лагу
Чырвоным чуўся неспіханны гул.
На захадзе

дзяўчаты за сялом

Спявалі недзе ў жыце маладым,
І рэха песні звонкае плыло,
Як ручаі, вясеннія вады,
Як ручаі,

ў якіх зара звініць,

Якія з сэрца могуць гора змыць.
Народу шмат сабралася ў Лагу.
Каля гумён,

на муражнай траве

Сядзелі паляўнічыя ў кругу,
Было іх больш за сотню чалавек.

Наслухаўся-б тут розных небыліц.
Былі такія мастакі зманіць,
Як дзед Рыгор,

ці столяр Банадык,

Што на сярмязе пад кладнёй ляжаў,
Загледзеўшыся ў ясны маладзік.
Ён быццам

з кнігі зорнае чытаў,

Напісанай чараўніком якім,
А можа і Банадыком самым:

«Жыў

на Палессі

музыкант Кулік.

Ніхто, як ён на скрыпцы не іграў,
Ніхто, як ён не ўмеў павесяліць,
Ды бог

і чорт

яго упадабаў.

Спрачаюцца, каму яго забраць.

Бог кажа:

— Мой, бо дзіўная ігра

Была святлом,

што азарае дзень,

Была слязой,

якая гасіць гнеў,

Была малітвай

за грахі людзей

І гімнам, праслаўляючым мяне...

Чорт зморшчыўся ад гутаркі такой:

— Няпраўду кажаш!..

Ён зусім не твой!

Складаў ён гімны — толькі не табе,

Але зярну і сейбіту, які

Ўстае раней заўсёды за цябе,

І сонцу,

азарыўшаму блакіт.

Я следам з году ў год

за ім хадзіў.

Маліцца ён не ўмеў і не любіў,

Хоць з сэрца, быццам красівом, смыком

Мог высекчы і слёзы,

і агонь.

Ён нат здалёку абмінаў твой дом,
Але ў карчме я сустракаў яго.
Дзе хто жаніўся

або паміраў,

Дзе хрэсбіны хто на сяле спраўляў, —
Там з мужыкамі ён гарэлку піў,
Нас лаяў,

ды іграў ім крыжачка,
Аж лапці хмарай уздымалі пыл.
Нашто табе гуляка-музыкант?

Ды і яму ў цябе дакучыць жыць.
Хоць раз старому чорту удружы:
Аддай музыку,

бо якраз няма

Каму іграць у ноч пад новы год
Ці на купалле,

калі ведзьмаў шмат

Злятаецца заводзіць карагод.
Пачухаў бог патыліцу:

— Тады

Няхай сам вырашыць — ісці куды:
Ці ў тваё пекла,

ці ў мой райскі сад.

Ці для цябе, ці для мяне іграць.
Напэўна-ж не захочацца назад
Ісці на бацькаўшчыну
гараваць.

Блішчыць у небе месяца нарог.
Стаіць музыка паміж двух дарог:
Адна — у пекла,
а другая — ў рай.

Рашаецца: куды яму пайсці?
Але ён тут успомніў

родны край
І што не ў кожнай хаце адгасціў,
І не на ўсіх хрысцінах пабываў,
І не на ўсіх вяселлях адыграў,
І не з усіх яшчэ ён чарак піў...
Зноў захацелася яму дамоў.
Паправіў лапці, струны патужыў
І на Палессе,
граючы,
пайшоў.

— Гэй, пачакай!

— яму крычалі ўслед
І чорт спалоханы і бог, але
Ужо далёка быў музыка наш.
Каб зноў яго вярнуць —
паслалі смерць.
І вось, як цень, за ім брыдзе яна,
Пільнуючы, ці скоро ўжо канец
Вяселлям, хрэсбінам. І кожны раз
Пытаецца ў карчме:

— А не пара
Табе на неба?

— Не, вось паглядзі:
Яшчэ не бачу ў хмельнай чарцы дна.
І пэўна век музыка будзе жыць
Сябрам на радасць
і на славу нам»...

Будзіўся чэрвеньскі пагожы дзень.
Яшчэ на соснах сонечны прамень
Не запаліў живіцу.

Сіні змрок

Дыміў з ягоднікаў і мхоў сівых.
Але прывычны паляўнічых зрок
Адгадваў з патоптанай травы,
З расы абітай

воўчыя сляды —
Адкуль ішлі яны, вялі куды.
Лукаш абходзіў,

правяраў пасты.
Зараней ён для кожнага стральца
Назначыў месца у бары густым.
Усе стаялі

на сваіх мясцах.

І сам Лукаш забраўся ў цемны куст
Цяністага ляшчэўніка, адкуль
Відаць было, нібы на далані,
І дрэвы,

дзе Янук з Банадьком
Схаваліся, і пасечныя пні.
Далей, на астраўку за хмызняком
Стаяў Рыгор пад ёлкай-пастаўнёй.
Яшчэ даўно,

мінулаю вясной,
Ён на яе ўзнёс храпавы вулей,
У якім, што-праўда,

пчолы не жылі,
Лятво ўсё дзятлы выдзеўблі, але
Ахвотна гаспадарылі чмялі.

Маўчалі і загоншчыкі, і лес.
Рыгор паставіў стрэльбіну, палез
На пастаўню з чмялямі ваяваць.
Мо спадзяваўся пасечнік на мёд,
Бо так узяўся шчыра ладзьбаваць,

Што не пачуў, як ганчакі, з балот
Звяра падняўшы,

гналі на яго.

Адно тады агледзеўся Рыгор,
Калі, змарыўшыся, прыбег Лукаш:
— Вось і пакінь мядзведзя!

Што глядзіш!

Чмялёў пачаў лавіць, а не ваўка?
Шкада, што шротам з дрэва не ссадзіў!

Воўк уцякаў

праз пасеку у лес.

Янук забег яму наперарэз,
Ды нешта ў стрэльбе порах зацягнуў.
У гэты міг два выстралы, як гром,
І кулі свіст

над галавой пачуў.

Страляў Гарыдавец з Банадыком.
— Каторы з іх мог гэтак спудлаваць?
Няўжо Гарыдавец?

След кулі быў відаць —

ён на кары альховай чырванеў.

Янук бліжэй пазваў Банадыка:

— Глядзі, суседзе мой,

здаецца мне.

Што я знайшоў след іншага ваўка...

Звер, цяжка ранены,

да воўчых ям

Цягнуўся, пакідаў то тут, то там
Крыві гарачай плямы на траве;
Лажыўся часам,

ды зрываўся зноў,

Калі збліжаўся следам чалавек,

З апошніх сіл да лагаўя ішоў.
Калі-ж апанавалі ганчакі,
Ён агрызаўся,
шчэрачы клыкi,
Дзёр лапамі крывавамі лазняк
І выў, свой прадчуваючы канец,
Аж поўсьць уздыблівалася ў сабак
Ад песні,
у якой лунала смерць.

Загоншчыкі лавілі ваўчанят.
Ім памагаў каваль Таўкач, Ігнат.
Далей адно Янук з Банадыком
Праз нетры векавечныя лясоў
Ішлі нястомна следам за ваўком.
Янук маўчаў. Ён думаў:
— Нешта зноў
Чапляецца Гарыдавец.

Пашто
Страляў, схаваўшыся, ён з-за кустоў?..
Тым часам
на дарогу вывеў след,
Калёс пачуўся блізкі перастук.
— Ваўка нідзе тут не сустрэў, сусед? —
У Мітрафана запытаў Янук.

Той затрымаў каня.
— Не бачыў, не!
Вы ўсё палюеце? Здаецца мне,
Самім хавацца трэба будзе нам.
— Чаму? — спытаўся хмуры Банадык.
— Чуў? Пачалася з немцамі вайна..
І сам вачыма хітрымі прынік,

Бы ў позірку спакойным Янука
Ён цень спалоху нейкага шукаў.
Маўчалі.

Толькі цёмны бор шумеў.
— Што-ж, паваюем! — адказаў Янук,
Хоць сам яшчэ ён верыць не хацеў
У жудасную

вестку

пра вайну.

★

ЧАСТКА ТРЭЦЯЯ

Чорнай хмарай бяда
Увалілася ў хату.
З народнай песні.

Калі аднойчы вечарам дамоў,
Змарыўшыся, Гарыдавец прыйшоў —
Гасцей застаў неспадзявана ён.
— Не пазнаеш? — спытаўся Мітрафан
Гаспадара.

— Тады палі агонь,
Ды на акно павесь які рызман,
Каб не прывабіла каго святло!..
Гарыдавец пабачыў за сталом
Былога войта:

— Капітан Шарон!..
А я ўпацёмку пана не пазнаў.
Што-ж вас да нашых прывяло старон —
Ці вецер спадарожны,
ці вайна?

— Усё, шаноўны.
Толькі ведай — шмат
Што змусіла мяне прыйсці назад
З кафе варшаўскіх
ды берлінскіх штрас:
Шкада было пакінутай зямлі,

Прызнацца, шчыра сумаваў без вас.
Пра ўсё пагутарым. Цяпер налі
У чаркі нам ды і сабе паўней.
Частуй, хоць і няпрошаных, гасцей!..
— Дарма, пан, крыўдзіш.

Я вам дужа рад.
— Ну, дзякуй, веру. Можа разам нам
І за сустрэчу, і за новы лад
Гарэлку ў чарцы асушыць да дна?

На Беларусь

асааднікам Шарон
Прыехаў жыць і жыў прывольна ён,
Хаця не раз падкладвалі агонь
Сяляне ў помсце войту за суды.
Але, відаць, для трутня, для яго
Заслаб тады быў саламяны дым,
Бо толькі ўсходні вецер войта змеў
З смяццём, якое вымятаў з палёў.
Казалі, што Гарыдавец тады
Хаваў Шарона ў пуньках і ў стагох.
Праз пару год зацерліся сляды, —
Ніхто не чуў,
не ведаў пра яго.

— Дык вось, шаноўны, —

зноў пачаў Шарон
(Даўней блізкіх шаноўнымі зваў ён), —
Я не забыў таго, што ты мяне
Ад віл мужыцкіх некалі збярог,
Як перавёз праз паплавы ў чаўне
І заграніцу уцячы памог.
Я гэта помню, і сваім сябром

Змагу сягоння адплаціць добром.
Але, шаноўны,
горка будзе тым,
Хто ў хаце мой пераступіў парог,
Хто гаспадарыў у гумне маім,
Ці ў нашых скібах выбеліў парог.

Мне трэба ведаць, хто і колькі іх.
Спішы мне зараз, Мітрафан, усіх!
Не бойся нат, калі іх будзе шмат.
Пішы!

А ты, шаноўны, налівай!
Што-ж гаспадыні у цябе няма?
Глядзі,
як пасівец галава,
Запозна будзе жонку выбіраць...
Гарыдавец прамоўчаў.

З-пад пяра
У Мітрафана больш усё і больш
Рос спісак прозвішчаў большэвікоў,
У лік якіх, — відаць, сп'яна, — занёс
Дзяцей,

жанок

і нат старых дзядоў.

— Яшчэ нябожчыкаў унёс-бы ты.
Эх, пісар!

Дзе тут чорт, а дзе святы —
Не разбярэш у запісі тваёй, —
Бурчэў Гарыдавец.

— Але патрэбных вось
Забыўся ўспомніць мудрай галавой.
Пішы Сымона: ён дзяліў пакос,
Зямлю,

яшчэ пішы Банадыка

І главара — Сялібу Янука!
— Ці не Раіну ўзяў ты на прыцэл? —
Гарыдаўца спытаўся Мітрафан.
І п'яны рогат паміж змрочных сцен
Узняўся, як з-пад могілак груган.

— Смяешся ты —
за паўварсты чуваць,
Але з агнём не раджу жартаваць, —
Гарыдавец пахмурна адказаў.
Каб перасекчы сварку іх, Шарон
Свой парабелум разглядаць пачаў,
Дзе выбіты быў чыстым серабром
Год,

дзень вайны
і надпіс: «Фюр Кюнгайт».
— Вось пазнаёмцеся: мой верны брат...
Гарыдавец кнот лямпы падкруціў,
Каб лепш разгледзець кожны вінт, патрон.
Усё аж ззяла.

Недарма хваліў
Свой парабелум капітан Шарон.

Было у хаце душна ў гэту ноч.
Калі ўсе выйшлі, адчыніў акно
Гарыдавец.

Далёка чуўся гrom
І чадам веялі вятры сухім.
Вайна пажараў вогненным крылом
Ужо ахоплівала небасхіл.
І радасна Гарыдаўцу было
Глядзець, як зарыва плыло на Лог.

Ён быццам сонца з захаду чакаў,
Ён думаў,
гледзячы ў палёў бязмеж:
— Цяпер ізноў усё ў маіх руках,
Цяпер і ты, Раіна, не ўцячэш.

Паўднём дарогі раптам ажылі.
Абозы раненых і бежанцаў пайшлі,
Як хвалі, бурай гнаныя на ўсход.
І энк,

і плач,
калёс засмягшых скрып,
Шум грузавых машын, як рокат вод, —
Усё злівалася ў жахлівы крык,
Або фантанамі агню, зямлі
З грывотамі ўзрывалася, калі
Бамбіў, пікіруючы, Месершміт.
Ляжалі трупы матак і дзяцей
У збажыне, у зелені ракіт,
Але жывыя зноў ішлі далей.

Ішлі на ўсход усе,
хто не хацеў
Чакаць, пакуль магільнай ночы цень
Заслоніць гэта сонца над зямлёй.
Лавінай нечаканаю вайна,
Усё знішчаючы перад сабой,
На мірны край абрушылася наш.
Стальныя ашчацініўшы штыкі,
З баямі адыходзілі палкі
На новыя пазіцыі.

Ля хат
Байцы спыняліся вады папіць.

З гаручых зор на касках і з гармат
Дыміў

гарачы падарожны пыл.

І хоць прайшлі дарогаю цяжкой,
На загарэлых тварах быў спакой,
Бы не надоўга пакідалі ўсё:
Бароў смалістых залаты гушчар,
Прастор палёў,

цяпло радзімых сёл,
Засумаваўшых матак і дзяўчат.
Былі тут масквічы, сібіракі,
Украінцы,

грузіны,
калмыкі —
Зямлі савецкай вольныя сыны.
— Не плачце!

— Прыдзем!

— Вернемся яшчэ! —

Казалі, пацяшаючы, яны,
Каб слёзы матак асушыць з вачэй.

Раіна сумна пазірала ў даль,
Дзе ў сіняве высокіх жытніх хваль
Абозы тонулі,

хаваліся ў зары,
Дзе доўга цветам макавым цвілі
Казацкія кубанкі на гары
І сухавей,

узняўшыся,
пыліў.
І калі знікла ўсё, здалося ёй

Што і жыццё дарогай палявой
Пайшло,
 пакінула Чырвоны Лог.
І хоць з блізкіх не выехаў ніхто,
Адчула ўжо, ступіўшы на парог,
Што хата засталася сіратой,

Што зноў прыйшла нядоля і бяда,
Што можа трэба будзе пакідаць
Чырвоны Лог і некуды ўцякаць:
Або на ўсход,

 або ў лясы-бары,

Хавацца ў непраходных хмызняках,
Куды не залятаюць і вятры.

Зняла з шапта льняныя ручнікі,
Расшытыя ў шляхі,

 у васількі;

Узорныя, як ніва, дываны,
Дзе залатой асноваю ляглі
Напевы — думы роднай стараны
І казачныя колеры зямлі.

Сабрала ўсе убory, у якіх
Хадзіла ў поле жаць,
 звіваць вянкi.

І нейкі жаль Раіну агарнуў.
Усё, усё напамінала ёй
Дні іншыя,

 мінулую вясну,

Калі жыццё яе цвіло зарой.
Янук бібліятэку зняў з паліц,
Рашыў схаваць, каб немцы не знайшлі.
Былі тут Гейне, Пушкін і Талстой,

Міцкевіч, Горкі і Купалы том
У срэбнае аправе дарагой,
І кіпа перавязаных лістоў.

Лісты ад брата з розных гарадоў,
Дзе ён вучыўся, і лісты сяброў
З атрада Каліноўскага, ў якім
Змагаліся ў Іспаніі яны.
— Дзе вы, сябры?

Дзе вас пяском сухім
Далёка ад радзімай стараны
Засыпалі гарачыя вятры?
Вас помніць Гвадарама і Мадрыд,
Вас помніць Беларусь...

Но пасаран!
Не, не прайсці карычневай ардзе!
Хай сёння ў хмарах градавых зара —
Устане нашай перамогі дзень!

Янук чытаў пажоўклыя лісты,
І перад ім усталі цені тых,
Што палі ў бітве супроць гэтых орд,
Якія сёння, топчучы усё,
Прарваўшы межы,

рынулі на ўсход
Праз папялішчы гарадоў і сёл.
Янук чытаў, і, быццам фенікс, зноў
Гнеў яркім полымем шугаў з радкоў.
Ён думаў:

— Вось калі, мае сябры,
Адпомсцім ворагам за вашу кроў,
Што на палях Іспаніі гарыць,
За слёзы матак

і сірот,
і ўдоў.

Янук з Раінай выйшлі за гумно,
Дзе зелянела поле ярыной.
У хмарах цёмных

тонуў

сонца дыск.

За гумнамі Гарыдавец сустрэў:

— А вы чаго ўцякаеце, куды?

Што ў навальніцу выгнала з-пад стрэх?

На ім пінжак святочны быў цяпер,

Бялеў кашулі шоўкавай каўнер,

Бы некага Гарыдавец чакаў,

Прыбраўшыся.

Ну, ведама, каго —

Гасцей сваіх ён выйшаў сустракаць!

Сяліба моўчкі абмінуў яго.

На полі вецер жыта хваляваў,
Як мора,

калыхалася трава

На выгарах і хмарамі цямнеў

Над балатамі небасхіл, калі

Янук з Раінай між кустоў і дрэў

Па кладках праз імшары перайшлі.

Чырвоны Лог ужо далёка быў.

Ледзь-ледзь віднеліся на выгане дубы,

Аднекуль чуўся кулямётаў трэск.

Янук да выстралаў прыслухаўся ўдалі.

У камарыным звоне тонуў лес,

І дождж

крапісты

пачынаў імгліць.

Што крок далей, цяжэй ісці было

Раіне — то карчы,

то буралом

Прыходзілася ноччу абмінаць.
Нат сцэжкі, па якой павёў Янук,
Праз слёзы, дождж не бачыла яна.
— Не плач, перажывем бяду-вайну, —
Янук пачаў Раіну суцяшаць. —
Нажытае нялёгка пакідаць
На здзек і глум раз'юшанай арды.
Але заплацяць ворагі крывёй
За ўсе свае звярыныя сляды.
Не плач,
 не бойся,
 жаваранак мой...

— Я не баюся за сябе, Янук,
А за дзіцё сваё,
 што у вайну
Жыць прыдзе на пакутную зямлю.
Як заслано яго я ад вятроў,
Чым шчасце наша ў горы атулю?..
Яны ўзыйшлі—
 на астравы дуброў.
Янук Раіну на руках панёс.
— Адкуль ты ведаеш дзіцячы лёс?
Мо перад ім шлях сонечны ляжыць...
Ён гаварыў, а шум дажджу, крушын
І рокат грому ў сполахх зарніц
У словы
 урываўся
 і глушыў.

★

ЧАСТКА ЧАЦВЕРТАЯ

Вецер долю, як краскі,
Здратаваў і развеяў
Па дарозе сірочай,
Па дарозе шырокай.
З народнай песні.

Забытая людзьмі,
ужо нямала год
Смалярня пуставала між балот.
Па плечы
зруб зарыўся
у пясок,
Зялёны мох драціцы пакрываў,
У спаракнелых
смаляных пазох
Густая прабівалася трава.
Глухі быў гэта і спакойны кут.
Янук з Раінай затрымаўся тут,
Каб лепш разгледзецца і пачакаць
Сяброў, што меліся прыйсці сюды.
Праз дзень з'явіліся:
каваль Таўкач
І з стрэльбамі Васіль і Банадык.

Яны ў гумне хаваліся, калі
Фашысцкія разведчыкі прыйшлі
І з аўтаматаў вуліцу,
сады

І ўвесь Чырвоны прачасалі Лог,
Пасля, — казаў, —
сам бачыў Банадык,
Як, шапку зняўшы, выйшаў на парог
Гарыдавец,
як немцаў сустракаў.
І войт Шарон каля яго стаяў,
Апрануты, мо ад дажджу, ў стары,
Нібы пазычаны ў каго, рызман.
Ён па-нямецку нешта гаварыў
Двум афіцэрам:
«Хенген... партызан...»

Янук уважна слухаў, меркаваў:
Чаго ў Лагу Чырвоным войт шукаў.
— Не памыліўся ты, мо не Шарон?
— За дзесяць крокаў ад мяне стаяў,
Як памыліцца!

Добра бачыў — ён,
І ў пекле гадзіну пазнаў-бы я.
Цяпер Сялібе ясна ўсё было:
Вярнуліся ваўкі ў Чырвоны Лог.
Назад дарогі для яго няма.
Адзін прытулак —
гэта цёмны бор,
Дзе толькі сосны гонкія шумяць,
Дзе толькі мох,
багуннік
і чабор.

Ён добра ведаў гэты змрочны лес,
Апоўначы знайшоў-бы выхад-след
Між расахатых выварацяў, дрэў,
Між непраходных
нетраў баравых.

З-пад ног яго спалоханы ўзяцеў,
Ледзь не сарваўшы
шапкі з галавы,
Стары жыхар імшараў — цецярук.
Штодня кружыў каля Лага Янук.
Сам непрыкметны, ён за ўсім сачыў
З кустоў,
з густой аселічнай травы,
Часамі блізка падпаўзаў ўначы
Аж да пастоў
нямецкіх вартавых.

Яму хацелася адведаць дом,
Зноў паглядзець на роднае гняздо.
Хоць немцы і не пакідалі Лог,
Усё-ж рашыў схадзіць з Банадыком
Ён па харчы,
па вопратку ў сяло.
Туман сівы ўсё засцілаў кругом,
Калі садамі праз платы,
тыны
Да першых хат прабраліся яны.
Сяло маўчала,
быццам карнавал
Спраўляла смерць, і зараз у цішы
Усе спалі, змораныя напавал,
І чорны жах
глядзеў
з разбітых шыб.

Спалоханае, хмарай над гумном
Кружылася,
крычала
варанне.

На азяродзе нейчы труп чарнеў,
Калючым дротам звіты па руках.
Янук пазнаў па вопратцы: вісеў
Баян вясковы —

Цішка музыкант.

— Хоць сам не падыходзіў-бы туды! —
Напомніў асцярожны Банадык.
Янук не чуў.

Не зводзячы вачэй,
Глядзеў на гэту шыбеніцу ён,
Нібы навек запамятаць хацеў
Яе і хмару

кружачых
варон.

— Говораць, не благі быў музыкант? —
Неспадзявана нехта Янука
Спытаўся ззаду.

Ляснуў аўтамат.

— Эге, як бачу, тут знаёмы госць!
Чуў пра цябе,

Янук Сяліба, шмат.

Ці не адведаць ты прыйшоў каго?
Янук пазнаў Шарона.

— Трэба-ж так, —

Падумаў, — трапіць, быццам рыба ў сак.
Хацеў схапіць з-за пояса тапор,
На шчасце панадзеяцца, ўцячы,
Але, як воўк,

асаднік
быў хіцёр,—

За кожным рухам Янука сачыў.

Падняў памалу парабелум свой
І выстраліў.

Над самай галавой

Прабіла куля шапку Янука.

— Калі са мной

не хочаш

гаварыць,

Талы ў обер-штурмфіюрэра руках
Цябе больш ветлівым навучаць быць...

— Няма, пан войт,

мне гутарыць аб чым

З табой і катам-фіюрэрам тваім.

Чаго прыйшоў я,

ведаеш хіба?

Не мне на гэтых могільках гасціць.

Хацеў для немцаў і для іх сабак

Вышэйшую

асініну

знайсці.

На выстрал выбег з хаты Банадык.

Каб выратаваць Янука з бяды,

З двухстволкі залп ён па Шарону даў.

Асаднік скочыў, але не прабег

І паўганоў, як спатыкацца стаў

І на зямлю асунуўся,

як мех.

У муражнай аселічнай траве

Ляжаў з трафейнай шапкай рэвальвер.

У шапцы быў паперы нейкай ліст.

Янук схаваў за пазуху яго.

Чытаць на месцы не было калі, —

Адкрылі немцы з вуліцы агонь.

Яны стралялі і крычалі: — Рус,
Здавайся!..

Рэвальвера спуск
Янук націснуў, стрэліў у адказ
Агнём прыцэльным і з Банадыком
У лес,

праз жыта,

пачалі ўцякаць.

Калі суцішылася ўсё кругом,
Гарыдавец Шарона праз сяло
Адзін дамоў на плечах прывалок,
Агледзеў раны.

Цяжка дыхаў войт.

Ды быў жывучы гэты чалавек,
Хоць, быццам воспай,

двух зарадаў шрот

Яму ўсе грудзі глыбака пасек.

А на двары,

пад грушай маладой,

Рыдлёўкамі капалі немцы дол.

Збіраліся хаваць штурмавіка

Вільгельма Фішара,

якога тут

Сустрэла смерць ад кулі Янука.

— Шнель, грабен шнель!

Обер-штурмфюрэр Курт

Салдатаў падганяў капаць хутчэй.

Пакуль сцягне, ён хацеў яшчэ

На памяць фатаграфію зрабіць.

У панараме «лейкі» бачыў Курт

Сяло, ля хат на выгане дубы

І цень крыжа,

і каскі на пяску.

Обер-штурмфюрэру такі пейзаж
Не спадабаўся.

Грэтхен у Эльзас

З пісьмом хацелася яму паслаць
Не гэту лірыку.

І ён прыйшоў

Не любаванца ёй і не ўздыхаць
Над стратаю сваіх блізкіх сяброў.
Хоць, праўда,

Фішара шкада: жылі,

Дружылі; шмат чужых дарог, зямлі
І папялішч тапталі боты іх:

Ад Нарвіка фіёрдаў — да Афін,
Ад Францыі — да гэтых пушч глухіх,
Славянскіх рэк

і залатых раўнін.

— Адзначыць трэба-ж неяк гэты дзень, —
Падумаў Курт.

Але нішто нідзе

Не зацікавіла яго.

Жанчынаў грамада,

Схіліўшыся, стаяла ля вады,
Палошчучы бялізну для салдат,
І воблакі,

склубіўшыся,

як дым,

Іграючы вясёлкамі, плылі.
Ён падышоў да хаты, запаліў
Аб карабок запалку і паднёс
Аж да падстрэшша.

Весела агонь
Закурыўся, у шаламя папоўз,
І вецер
шырака
раздзьмуў яго.

Чырвоны певень узмахнуў крылом,
Запеў,

аж дым узняўся над сялом,
Аж зруб сялібы борам зазвінеў.
Як порах, загарэлася смала
Янтарная на высахшай сцяне.
Пажар абняў адразу поўсяла.
Ён перакінуўся на гумны,
на сады.

З цяністых груш і яблынь маладых
Сарваў
лісты гаручыя

віхор.
Як птушкі фантастычныя, яны
Уздымаліся
аж да вячэрніх зор
І гаслі, заблудзіўшы ў вышыні.

Пачуўся плач дзяцей,
жанок-сірот.

Яго не заглушыў і кулямёт.
Ён нарастаў, як навальніцы стогн,
Плыў на палі —

шумелі каласы,
Плыў на азёры —
закіпала тонь,
Плыў на лясы —
згіналіся лясы.

Сляпы, з забінтаванай галавой
Зрываўся з ложка у гарачцы войт:

— Гарыдавец,

крык гэты чуеш ты?

Скажы, страляе хто, ці не напад?!

— Лажыся, пан, і не зрывавай бінты,

На свеце бура,

б'е у шыбы град...

Ён войта супакойваў, а сам
Стаяў збялеўшы і глядзеў, як там,
На вуліцы,

обер-штурмфюрэр Курт

З салдатамі расстрэльваў натоўп.

— Хаця-б Раіна не была дзе тут, —

Гарыдавец падумаў і пайшоў

На вуліцу, бы нейкага шукаць.

Каля былой сядзібы Янука,

Між галавешак

нейчы труп ляжаў.

Хацеў прыгледзецца бліжэй, але

Усё заслаў бушуючы пажар,

І страх было яму

ісці далей.

Перагарэўшы, заваліўся зруб.

Павешанага музыканта труп

Хістала ветрам

з захаду

на ўсход.

Калі-ж да зораў дакранаўся ён —

Распалены чырвоны небазвод

Гудзеў над Логам,

як набатны звон.

І ад яго Гарыдавец не мог
Ні ў поле уцячы, ні за парог.
Ён ведаў:

попел зродзіць помсту, кроў;
У шуме ветру чуў —
праклён звініць,
Хоць дзверы ў хаце ўзяў ён на засоў,
Хоць прычыніў ён рамы акянц.

За гэту ноч

Лог апусцеў зусім.
Хто ўратаваўся — выйшаў у лясы.
Каля старой смалярні кожны дзень
Зямлянкі вырасталі між карчоў.
Шмат адуюль прыходзіла людзей:
З суседніх вёсак,

з далніх хутароў.
Хадзілі чуткі, што Янук разбіў
Атрад нямецкі.

Хто іх распусціў?
Няведама. Калі-ж у Янука
Пыталіся пра гэта і ўсяму
Пярэчыў прасты і праўдзівы сказ —
Дык неахвотна верылі яму.

— Навіне добрай не пярэч.

Няхай
Яна вясеннім ветрам з краю ў край
Ляціць і будзіць, —

Банадык казаў.
— Калі-ж агледзяцца, праз сотню год,
Што гэта казка,
што яе складаў

Ля партызанскіх вогнішчаў народ —
Усё-ж ёй слава,

бо яна ў свой час
Ля гэтых вогнішчаў сабрала нас.
Янук здагадваўся: напэўна ён,
Сам Банадык,

усё прыдумаў так,
Бо добра знаў яшчэ з мінулых дзён,
Які смякал.сты з яго мастак

Ля броду галасы былі чуваць.
І неўзабаве з-за кустоў каваль
На сцежку выйшаў.

Некага ён вёў.
Пабачыўшы, аклікнуў Янука:
— Вось, падзівіся,

камандзір,
знайшоў

Якога рэдкага баравіка!

— Не вер, сусед,
я сам цябе шукаў.

Што праўда, заблудзіўся ў лазняках, —
Стараўся запырэчыць Мітрафан.
Калі ўвайшлі ў смалярню, ён, кісет
Дастаўшы, закурыў і на тапчан
Каля стала,

змарыўшыся,
прысеў.

Янук маўчаў, стараўся адгадаць,
Што гэтага сцяввятніка загнаць
Магло сюды,

бо знаў чья рука
Пісала войту знойдзены данос.

Няўжо Шарон яго паслаў шукаць
Свой парабелум з шапкаю?

— Ну, што-ж,

Чым нас прыйшоў пацешыць, Мітрафан?
— Гняздо арлінае ты выбраў, атаман,
Але, даведаўшыся уначы,
Што за цябе тры тысячы рублёў
Даюць фашысты,

перасцерагчы

Цябе ад шыбеніцы я прыйшоў...

Ён з іншай мэтай заблудзіў сюды.
Курт загадаў яму знайсці сляды
Сялібы Янука.

Неасцярожным быў,

На каваля нарваўся і цяпер
Ён, выхаду шукаючы, маніў,
Пятліў, як трапіўшы ў засаду звер.
— А ты, скажы,

за колькі-б нас прадаў? —

Янук неспадзявана запытаў.

— Пашто грашыць? — пачаў быў Мітрафан. —

Не знойдзецца прадажнае душы —

Іуды гэткага між нас,

аднасяльчан,

Які сваіх-бы выдаў за грашы.

Янук дастаў з-за пазухі данос
І палажыў на стол.

— Мне трапіў вось

Які дакумант.

Не пазнаеш ты,

Чыёю гэта пісана рукой?..

І Мітрафану,

як туман густы,
Страх засланье вочы пеляной.
Пазнаў свой спісак.

— Дзе ты ўзяў яго? —
Спытаўся хрыпла і паднёс агонь,
Хоць не збіраўся ён зусім чытаць
І добра ўсё было

відаць здалёк —
Не мог рукі ад спіска адарваць,
Пакуль запалкай пальцаў не апёк.

Ён зразумеў: настаў яму канец.
Пачаў маліць:

— Прымусілі мяне,
Каб жыхароў калгаснікаў спісаў.
І ў гэтым толькі ўся віна мая...
— А хто музыку выдаў? — запытаў
Каваль Таўкач.

— Не я, сусед, не я!
І на мяне дарма кідаеш цень.
Гарыдавец даведацца хацеў,
Куды пайшла Раіна з Януком
І Цішку выдаў, кажучы:

— Пара,
Час на вярочнай струне смыком
Яму вяселле

Янука дайграць.

Было нялёгка сцерпець Януку
І не ўсадзіць усю абойму куль
У юду гэтага.

Але стрымаўся ён.

— Скажы, ты пэўна ведаеш:

ці шмат

Сабак пільнуе немца Курта сон
І як узброены яго атрад?..
І Мітрафан адчуў ад гэтых слоў,
Як усяго марозам праняло.
Цяпер упэўніўся:

жывым дамоў

Ён нават цудам вырвацца-б не мог.
Але няўжо Янук Сяліба зноў
Ісці збіраецца
ў Чырвоны Лог?..

І Мітрафан апавядаць пачаў:

— У Курта мала сілы.

Па начых

Сям-там ён расстаўляе вартавых —
Ля стараставай хаты, на гумне,
А кулямётаў,
не зманю,

у іх

І не прыходзілася бачыць мне...
Калі замкнуты Мітрафан адзін
Застаўся — доўга, доўга ён хадзіў
З кутка ў куток і думаў:

— Што, калі

Янук даведаецца пра хлусню?
Але ўсёроўна не мінуць пятлі,
Усцягнуць

партызаны

на сасну...

Каля старой смалярні з кожным днём
Ярчэйшым разгараліся агнём
Мядовыя, густыя верасы.

Заіскрыліся ягады рабін
І, азарыўшы вод імшарных сінь,
Успыхнулі сузор'і журавін.
Зямля цвіла.

Сцюдзёныя дажджы.
Не пачалі яшчэ над ёй імжыць,
І толькі вераснёвыя вятры
Прыносілі з сабою звон лістоў
І жураўліны развітальны крык
З-пад белых і высокіх
аблакоў.

Янук глядзеў, як выраю струна
У небе з звонам таяла, і на
Хвіліну

нейкі ціхі сум найшоў.
— Хто ведае, крылатыя сябры,
Ці мы яшчэ сустрэнемся ізноў
Пад гэтым ясным небам у бары?
Вяртаючыся некалі дамоў,
Вы мо пабачыце між курганоў
І мой прытулак.

Клікніце мяне!
Я прывітанне ваша буду чуць
І буду знаць, што ў роднай старане
Ізноў

вятры вясеннія гудуць.

ЧАСТКА ПЯТАЯ

Лесам пайшлі партызаны,
Помста на ворага ўстала.

Я. Купала.

Пагожы дзень.

Ні шалаху ў бары.

Адно чуваць, як з трэскам на кастры
Гараць карчы ды, бульбу пекучы,
Пяе сабе ўпаўголас Банадык:
«Над чыстым полем

кружаць крумкачы.

Над чыстым полем чуецца іх крык.

Адзін гавора:

— Ведаю курган,

Дзе паў з смяротнай ранай партызан
І не падымецца з зямлі ніяк.

Другі гавора:

— Ведаю абрыў

Па-над Дзвіной, дзе малады казак
Адважна ў бітве галаву злажыў.

Гавора трэці,

кружачы, крумкач:

— Па партызану будзе бядаваць
І безудешна горка слёзы ліць
Старая маці, а па казаку

Не уцячеш на вараным кані.
Не зможаш ты бяды перамагчы,
Навек яна цябе запаланіць.

— Шмат,

маладзіца,

перадумаў я.

Здавалася: стаптаная зямля
Не зможа зноў з-пад попелу аджыць.
Але развеяўся

пажараў чад,

Абмылі ўсё гаючыя дажджы —
Зазелянелі нівы каля хат.

Я зразумеу:

зямлю, якая век

Карміла нас, паіла з сваіх рэк,
Якая захавала безліч раз
Ад рук варожых,

ад ліхіх вятроў

Скарб спадчыны, свяшчэннае для нас,
І мову няўміручую бацькоў, —
Не маем права кінуць у ярме.
Не страх загінуць

каля родных меж,

Каб толькі зноў пабачыць сонца ўсход
І зелянеючыя хвалі ніў.

На вольнае зямлі

няма сірот

І ран, якіх-бы час не загаіў...

Пад вечар

згаслі яркія кастры.

Смыкамі серабранымі вятры
Зайгралі ў нетрах лесу, загулі.

Янук агледзеў зброю, патранташ.
Развітваючыся, ён прытуліў
Раіну да грудзей:

— Бывай, мне час...

— Не пакідай, вазьмі мяне з сабой.
Адной у лесе сумна,

сокал мой...

Блакiт вачэй напамінаў вясну
І польнай мятай дыхаў косаў шоўк.
Пра гэта доўга ўспамінаў Янук,
Калі адзiн дубровамі ішоў.

Ля броду ён дагнаў банадыка.
Дарагай чорнай

слалася рака,

Рвучы прыбрэжнае карэнне вольх.

— Дзе хлопцы дзеліся? —

Янук спытаў.

— Цябе чакаюць, недалёка Лог.

Янук, прыгледзеўшыся лепш, пазнаў
Рыгора пасечніка,

каваля,

другіх...

Як цені, паміж сосен векавых

Цікаючыся, ўсе яны ішлі,

Пакуль не выплыў ветаха прасвет.

На ўзлессі партызаны заляглі

Ў высокіх папаратніках — траве.

і доуга трэба ім чакаць было,

Пакуль, сном змораны,

задрэмле Лог.

У вокнах старасты мігцеў агонь,

Скрыпеў асвер ў начную цемень — сiнь.

Зарзаў на вадапоі нейчы конь, —

Памалу

заціхалі галасы...

Янук пачуў духмяны хлеба пах.

— У печы паляць, —

лежачы ў кустах,

Падумаў ён, — а тут, каб ноч пражыць.

Хоць з галавешкай

на зямлі ляжы.

Паўночны вецер стогне і звініць

Лісцём марозам спаленых ажын.

Янук глядзіць,

бы хоча адгадаць,

Што затаіла гэта ноч і даль?

Чаму яшчэ ў Гарыдаўца агонь?

Ці прадчувае мо расплату ён,

Сумленне непакоіць, і яго

Асенняй поўначы не хмарыць сон?

— Пара ісці!

Примерзлі, пальцы рук

Да зброі, чуеш, камандзір?

Янук

Па голасу пазнаў Банадыка.

Устаў з зямлі.

— Ідзем, калі пара.

Праверце стрэльбы!..

І па хмызняках

Павёў, цікаючыся, свой атрад.

А ў хаце ўсё яшчэ агонь зіхцеў.

Курт за сталом над картаю сядзеў.

Задумаўшыся.

— Вось яна — Масква!

Ці быў калі, Гарыдавец, у ёй?
Як забяром, магу цябе пазваць.
Паедзеш разам пагуляць са мной...
Не да Масквы Гарыдаўцу было:
Чарнеў пад попелам

Чырвоны Лог,
А ў нетрах векавых балот, лясоў
Янук гуляў з атрадам партызан.
І нешта не варочаўся дамоў
З сваёй разведкі
швагер Мітрафан.

Ды і Гарыдавец за гэты час
Прыгледзеўся да немца лепш.
Не раз

Апавядаў Курт пра парадак свой.
Пасля вайны збіраўся збудаваць
Ён у Лагу Чырвоным, над ракой,
Млын вадзяны,
цагельню і палац.

Тут ясна кожнаму было, што Курт
Паквапіўся не на адну раку.
Усё-б забраў ён,
каб улез сюды.

Горш перцу горкага такі сусед!
Прышлося-б і Гарыдаўцу тады
Быць спіцай толькі
ў нейчым калясе.

Баяўся гэтага Гарыдавец, але
Калі пайшоў, здружыўшыся, у лес
З ваўкамі —

па-ваўчынаму і вый.
— Адно мяне крыху трывожыць, пан,

Што ўсе дарогі могуць да Масквы
Перахапіць атрады партызан...
Не смейся, пан!

Я ведаю людзей,
Якія нас пільнуюць ноч і дзень,
Каб толькі

ў плечы кулю усадзіць.
Пакуль не вынішчыце іх пятлёй,
Усім тут будзе незайздросна жыць,
Пацвердзіць можа гэта

і пан войт.

Шарон крыху паправіўся, хадзіў.
Шрамы гаіліся.

Але адзін —

У сэрцы шрам не загаў бальзам.
І гэту боль Гарыдавец цяпер
Крануў, успомніўшы пра партызан.
— Мыляешся, шаноўны.

Мне павер,

Што не такія дужыя яны,
Каб порахам мужыцкае вайны
Маглі нас выкурыць!

— Баюся, пан,

Што змусіць некалі цябе Янук
За галаву сваю,
за партызан
Павысіць вызначаную цану.

Курт не мяшаўся ў гутарку.

Штодня,

Каторы год, ён слова чуў «вайна»
На розных мовах, зжыўся з ім даўно,
Як з нейчым зразумелым і сваім

Казалі, дрэва ўмеў знаходзіць ён,
Якое адклікаецца ў бары
На песню кожную,

на рэха звон

І на праменні сонца і зары.

Таму і скрыпкі у яго былі,

Якіх не шмат, пан,

знойдзеш на зямлі...

Гарыдавец у сэрцы шкадаваў,

Што немец

гэту скрыпку захапіў,

Пад звон якой сам некалі гуляў

І на раініным вяселлі піў.

У сенцах раптам загрузэла.

Курт

Застыў, угледзеўшыся ў цёмны кут.

Ды хоць быў востры слых —

у цішыні

Ён толькі чуў: асенні вецер выў

І ў скрыпцы таяў

ціхі гук струны.

— Дамоў вярнуўся, мусіць, вартавы, —

Сказаў Шарон.

— Пара і нам заснуць.

Пайду, хоць акянiцы прычыню...

Ды толькі войт пераступіў парог,

Як упацёмку нехта за крысо

Рвануў, і ён,

ударам збіты з ног,

Асунуўся ля прызбы на пясок.

— Няўжо дзвярэй не знойдзеш, капітан?

Мо пасвяціць? —

Гарыдавец спытаў.

— Хаця-б куды Гарыдавец не ўцёк, —
Падумаў ён.

Ад месяца лягла
Святла істужка, расхінуўшы змрок.
Але Гарыдаўца і след прастыў.
Праз выбітыя шыбы выў
Асенні вецер.

Раптам уляцеў
У хату Банадык:

— Ідзі хутчэй,
Пакуль не падпалілі гэтых сцен
І немцы нас не абыйшлі яшчэ!

Нападам ашаламленыя перш,
Фашысты лезлі на агонь цяпер,
Упэўненыя ў перамозе, бо
Пастаўлены на лазні кулямёт
Усё змятаў, касіў перад сабой,
Адрэзаў партызанам адыход.
— Прымусіць трэба замаўчаць яго! —
Сказаў Янук.

Ды Пасечкін Рыгор

Спыніў:

— Чакай, брат, лазня то мая?
Дык мне дазволь пачаставаць гасцей.
Сам ведаеш — мастак на гэта я:
Не раз выкурваў
войтаў і чарцей...

За жываплотам з Януком ляжаў
Лукаш, спакойна выбіраючы, страляў
У немцаў,

бы на паляванні ў дзіч.
Але набоі выйшлі, і рука

Дарма шукала ў торбе хоць адзін.
А з-за густых прысад і вішняка
Фашысты беглі.

Аднаго Лукаш
Прыкладам збіў,
а двух на Янука
Наскочыла, хацелі ўзяць ў палон.
— Трымайся, сынку!

Не давайся ім!
Крычаў Лукаш, хаця з усіх старон
Сам быў акружаны кальцом стальным.

Янук ударам з ног фашыста збіў
І, вырваўшы з рук немца карабін,
На помач кінуўся.

— Глушы, Янук,
Глушы праклятых! — цесць Лукаш крычаў,
Сам прабіваючы штыкоў сцяну,
Малоцячы

па касках

з-за пляча.

Але Янук дабегчы не паспеў.
Ён толькі бачыў,

як Лукаш асеў
І кроў яму афарбавала скронь,
Пасля імглой усё завалакло,
Змоўк кулямёт на лазні, і агонь,
І ўзрыў ускалыхнуў

Чырвоны Лог.

Цяпер дарога вольная была.
Янук з атрадам адступаў з сяла,
Адстрэльваючыся,

Каваль Таўкач

Нёс Лукаша на плечах, Банадык —
Бярэма нейкай зброі у руках.
— А ты як не ўсцярогся ад бяды?
Перавязаў-бы рану, камандзір! —
Спыніўся нехта.

І гарачы вір
Крыві за пазухай пачуў Янук.
— Сам спраўлюся,
ідзі, не адставай!
Стаў адпачыць пад цяглую сасну.
Кружылася,
шумела галава.

Кружылася ад болю і ад дум,
Што навяваў
бароў асенні шум.
А думы невясёлыя былі:
Ён ведаў,
што па бацьку Лукашу
Раіна доўга будзе слёзы ліць,
Насіць у сэрцы палыновы сум.
Ён боль уласнай раны забываў,
Хоць упацёмках
кожны куст чапляў,
І ад крыві яго пінжак прамок.
Шкада было і Лукаша, і страт,
І крыўдна,
што Гарыдавец уцёк,
Мітусянінай скарыстаўшы, гад.

Дамоў Янук ледзь, змораны, дайшоў.
Мо давяла гарачая любоў
Да волі, да Раіны.
І калі

Губляўся след у цёмных хмызняках,
Гарэла заравам яна ўдалі
І зорамі

выводзіла на шлях.
Мо ненавісьць да ворагаў яму
Дапамагла дабрацца аднаму
У гэты час.

Як толькі падаў ён
На вывараці,
на імшарны мох,
Перад яго вачамі, быццам сон,
Разбураны ўставаў
Чырвоны Лог.

Над лесам пачынала дзень.

Янук
Зямлянкі асцярожна абмінуў,
Каб не збудзьць нікога, адчыніў
Смалярні дзверы.

Мітрафан не спаў,
Пабачыў Янука і уявіў
Усё, што здарылася,
адгалаў.

— Не спадзяваўся бачыцца са мной? —
Спытаў Янук.

— Што-ж, калі мне, з табой
Не развітаўшыся, нявесела было-б
Пад хатаю ў Гарыдаўца ляжаць.
А без мяне сам у Чырвоны Лог,
Не змог-бы ты дарогі адшукаць...

Не думаў Мітрафан,
што Януку
Удасца выйсці з-пад нямецкіх куль.

Раней надзея нейкая была,
Што зможа ўратавацца ён, але
Усё развеелася,
як імгла.

Памалу зняў кажух з шырокіх плеч,
Абвёў вачамі хату Мітрафан.
Рвануўся да стала;

схпіў тапчан,
Хацеў ім засланіцца, як шчытом,
Ды стрэл смалярню глуха скалануў.
Ледзь ён устаяў.

А пасля дваром
Пайшоў, трымаючыся за сцяну.

Насыпаў першы снег.

У цішыні
Чуваць было з высокай пастаўні —
Старой сасны, цярушыцца апад
(Жаўна кару мядзяную дзяўбла)
І, час ад часу,

ўслухаўшыся, нат
Чуваць быў свіет птушынага крыла.
Снег пухам ападаў

на верасы,
На балаты імшарныя, лясы,
Заносячы асеннюю зару,
Што лістапад

разліў па хмызняках,
І пад яловай вывараццю труп
Падстрэленага некалі ваўка.

ЧАСТКА ШОСТАЯ

І гарэлі ў небе зоры,
Як ваўкоў галодных вочы.

Лявфела.

Пад соснамі
смалістымі ў бары
Курган высокі Лукашу сябры
Насыпалі.
— Спакойна будзе тут
Старому паляўнічаму, — казаў
Ігнат.

— Адно вясенні перагуд
Птушыных галасоў, лясоў і траў
І нежывому вылежаць не дасць.
І на зачэсанай сасне відаць
Быў надпіс, зроблены Банадыком:
«Тут пахаваны

партызан Лукаш.
Хай слава яркім сонечным агнём
Над змагаром гарыць па вечны час».

Мінулі дні.
Глыбокія снягі
Памяталі гурбамі шляхі
І адзінокі лукашоў курган.

А ўсё асвоіцца Раіна не магла
З бядой і стратай.

Нейкая туга
Лягла, як цень варонняга крыла,
Лягла на сэрцы

крыгай ледзяной,
Якую цяжка растапіць слязой.
Калі на нарах ранены Янук,
Сном змораны, драмаў,

да паўначы
Раіна сына не спускала з рук,
Калышучы і ціха пяючы.

«Не плач, засні,

сыночак родны мой,
Каб не прывабіў немцаў голас твой,
Каб не пагналі у няволю нас
За рэкі сінія,

за цёмны бор,
Дзе ўсё чужое: песні, старана
І неба ў хмарах чорных
над зямлёй.

Гуляйце, вейце, снежныя вятры,
Ад раннай да вячэрняе зары,
Сцяной

высокай
падымайся, бор,
Паблытай, ночка, сцежкі і сляды,
І пагасі праменне ясных зор,
Каб зверы-немцы
не прыйшлі сюды.

Не плач, засні, сыночак родны мой!
Няхай адпачывае бацька твой,

Няхай яму загоіць раны сон,
Загоіць раны,
што агнём гараць,
Каб мог злым ворагам адпомсціць ён
За ўсіх дзяцей,
што ў гэту ноч не спяць,
За ўсе заваяваныя курганы,
За гора ўсёй радзімай стараны.
Не плач, засні,
сыночак родны мой!
Табе я упрыгожу, прыбярэ
Зямлю — вясёлкай красак, сінявой,
І неба яркім сонцам азару»...

Калі змаўкала песня,
каля шул
Старых кутуў завеі чуўся гул
І матылём
хістаўся
залатым
Смалістае лучыніны агонь.
Зіма навеяла на балаты,
Наскірдавала гурбаў і стагоў,
Што нават цяжка пешаму было
Дабрацца часам у Чырвоны Лог.
Ды после,
як быў зроблены напад
І Курт загінуў, — у сяло, чуваць,
Прыбыў нямецкіх карнікаў атрад
І па аколцы пачаў гуляць.

За гэты час
шмат выбыла людзей:
Хто на засаду напароўся дзе,

А хто ад кулі ад нямецкай злэг.
Янук таксама, ранены ў плячо,
Да нар прыкуты быў,

устаць не мог.

— Каб жыў Лукаш, той нейкім-бы хвашчом,
Ці травамі купальскімі лячыў, —
Казаў Таўкач.

— Тут мог-бы памагчы
Яшчэ Заруба фельчар, хоць даўно
Ужо не займаецца лячэннем ён,
Бо занядужаў,

пабаіцца зноў

Пакінуць свой ля прыпечка услон.

Раіна ведала:

да фельчара схадзіць
Шмат прабавалі, толькі ні адзін
Дагэтуль не вярнуўся партызан.
Дарога небяспечная была.
Але яна, не хочучы казаць,
Што некуды збіраецца,

пайшла

На раннім золаку з смалярні, каб
Парой вярнуцца да свайго сынка.
Дзень ясны выдаўся.

Па снезе маладым

Мігцелі ў сонцы сполахі агнёў,
І гнуліся

ад інею сады,

Як ад цяжкага цвету і лістоў.

Сярдзітая нахлынула зіма.
Заваяныя аж па шаламя,
Стаялі хаты.

Толькі каміны,

З якіх ляніва падымаўся дым,
Жыллё напаміналі.

Ля сцяны

Спыніліся раініны сляды.
Не ведала, ці ёй ісці далей?
Мо ў хаце немцы?

Мо назад у лес

Вярнуцца лепш?

На міг здалося ёй:

Праз горы-долы, праз лясы-бары
У сэрцы раптам зазвінеў струной
Дзіцяці голас і

калыскі скрып.

Раіна доўга стукала, пакуль
Ёй адчынілі.

— Хто ты і адкуль? —

Спытаўся фельчар,

з кіем у руках

Стаў у дзвярах.

— Не бойцеся, свая.

Мо калі ведалі, я — Лукаша дачка...

— Дачка яго?

Што-ж, ластаўка мая,

Ты скажаш?

Помню: хутка будзе год,

Як піў у хаце ў дзяцюка твайго.

Раіна пачала апавядаць

Пра гора, пра сваю бяду-тугу...

— Уважыў-бы цябе,

але бяда,

Што я ісці далёка не магу.

Не ведаю і сам, як памагчы.
Ужо даўно нікога не лячыў,
Закінуў струмант з лекамі у клець.
Схілілася Раіна і ў руку
Пацалавала фельчара.

— Але

Не адмаўляйся і Януку
Майму дапамажыце ўстаць.
З удзячнасцю век буду ўспамінаць
Спагаду вашу.

Цяжка мне было
Пакінуць сына і сюды прыйсці.
Але яшчэ горш пакідаць сяло,
Вярнуцца ў лес да хворага ні з чым.

— А дзе прыстанішча, далёка да яго? —
Спытаўся фельчар:

— Можа і за год

Старому мне туды не закульгаць?
Уважна выслухаў Раіну ён.
Дарогу да смалярні адшукаць
Было не цяжка:

ведаў з даўніх дзён,
Калі хлапцом хадзіў яшчэ ў грыбы,
Калі яшчэ

ён вінакурам быў
І гнаў гарэлку там на астравах.
Гнаў пры цары і пры панах, пакуль
Лукаш сваёй уладзе не памог
На гэты бровар

налажыць руку.

Заруба добра ведаў, што тады
Лукаш зацёр віноўніка сляды.

Усё-ж на друга даўняга злаваў.
Цяпер, калі даведаўся пра смерць,
Пра паляўнічага, засумаваў,
Занепакоіўся, палез на печ
Узяць кажух.

— А ты ідзі, не стой!
Я усёроўна не хадок з табой.
Дарогу сам па памяці знайду...
Раіна выйшла з хаты, і ясней
На сэрцы стала,
быццам хмары дум
Трывожных толькі і былі у сне.

Хутчэй спяшалася ісці дамоў.
Удачна абыйшла вартаўнікоў
(Былі занятыя, смалілі кабана),
Ды раптам з іх адзін аклікнуў:
— Гальт!

Калі-ж не затрымалася яна
І кінулася уцякаць праз сад —
Яе дагналі.

— Хто ты, партызан?
Нічога не магла ім адказаць.
Змарылася, па гурбах бегучы.
Прыклад вінтоўкі
сонца пагасіў.

Пачула боль удару у плячы,
Ды заслانیца не хапіла сіл.

Яе ўвялі у хату.
Камендант
Спытаў пра нешта ў вартавых салдат,
І тыя выйшлі ў сені.
За сталом,

Не адварачваючыся, сядзеў
З газетай нэхта.

Дзіўнае было

У Раіны пачуццё: не ўспомніць дзе,
А недзе бачыла круты пакат
Плячэй і гэту постаць.

Камендант

Памалу да палоннай падышоў.
— Адкуль, красуня, і чаго прыйшла?
— Адведаць захацела сваякоў.
А родам я
з суседняга сяла...

Пазнаўшы голас, незнаёмы ўстаў.

— Раіна!

Колькі дзён цябе шукаў!

Пытаўся, дзе загінула, і вось
Калі ўдалося ўбачыцца з табой.
Дарма, Гарыдавец, ты скардзіўся на лёс!
— Як бачу,

стараства,

знаёмы з ёй?

— Даўно знаёмы з жонкай Янука.

Гарыдавец не ведаў, што адказ
Яго Раіну выдаў, загубіў.

Агледзеўся тады, як камендант
Па тэлефону вартавым званіў:
Адвесці партызанку даў загад...

Раіну кінулі ў сцюдзёны хлеб,
Дзе праз малую шывіну сінеў
Кавалак неба і саломы пласт
Гніў у кутку.

Змарыўшыся, яна,

Бы колас бурай скошаны, лягла.
Панурая стаяла цішыня,
І толькі плач Раіны быў чуваць.
Шкада было жыццё ёй пакідаць,
Далёкі шлях вячэрняе зары,
Што над смалярняй,
над калыскай гас,
І сосны залацістыя ў бары,
І непаўторнай
маладосці час.

Калі-ж паўночны сон заваражыў,
Сустрэліся між каласістых ніў
З музыкам Куліком.
— Куды ідзеш? —

Спыталася.
— Прасіў народ зайсці
Да Янука на хрэсціны у лес,
Але смалярні не магу знайсці...

Не ведала,
як доўга мары-сон
Цягнуліся.
Збудзіўшыся, агонь
Раіна ўбачыла перад сабой.
— Не бойся, — я, Гарыдавец.
Хацеў

Па шчырасці пагутарыць з табой.
Прыйшоў — ты спала,
а будзіць не смеў.

— Пашто прыйшоў ты у маю турму?
Тут дзверы толькі ворагу майму
Адчынены.

— Раіна, я прынёс
Табе свабоду, вымаліў яе
У немцаў.

І не наракай на лёс,
Які з маімі звёў шляхі твае,
Бо іншым выхаду адсюль няма.
— Воўк з кіпцюроў

не выпусціць дарма.
Якую-ж плату зажадаеш ты?
Не маю ні дварышча, ні кала,
Не маю і чырвонцаў залатых,
Чым выкупіцца-б,
заплаціць магла.

— Ты угадала, толькі пра адно
Забылася, што я люблю даўно
Цябе, Раіна.

Будзеш ты маёй,
Бо без цябе не міл мне божы свет,
А без мяне —

не вырвешся жывой.
Пан камендант прасіў, каб ты на след
Нас вывела, адкуль прыйшла сама.
І так Сялібе

выхаду няма —
Загіне сам і ўвесь яго атрад,
Бо каля кожнага цяпер сяла
Пільнуюць немцы іх, як курапат.
А ты хоць сына

ўратаваць магла-б.

— Замала просіць немец.

Перадай,
Што ўсё-ж дарогі ў партызанскі край
Я выдаць не магу.

Ды і чаго
Самому лезці у лясы да нас?
Адведаюць гаспадара твайго,
Хай пачакае,

блізка гэты час.
Калі ішла дарогаю сюды,
Да помсты клікаў папялішчаў дым,
Магілы, што занёс сцюдзёны снег,
Раскалыханых

шыбеніцаў гай.
Пракляцце лютым катам ад мяне,
Ад жонкі партызана перадай.

Я ведаю, як сына ўратаваць.
Вы можаце мяне закатаваць,
Але даведацца не ўдасца вам
Якія сосны лагер сцерагуць,
Якія зоры

ноччу ззяюць там
І таймнічыя шляхі вядуць.
А ірадам яшчэ адпомсціць край, —
Ад маткі-партызанкі перадай.
Мяне, Гарыдавец,

забудзь, пакінь.
Не многа вольных у мяне хвілін.
Чым быць тваёй, лепш з хвалямі ракі
Здружыцца мне

ці згінуць у пятлі.

— Шалёная!

Самой-жа будзе горш, —
Казаў сабе, выходзячы на двор
Гарыдавец.

Да каменданта ён
Заходзіць не хацеў у гэты час,
Настрою не было.

Хаця агонь
У шыбінах заваяных не згас.
Выццё ваўчынае

пачулася з балот.
Гарыдавец успомніў даўні Лог,
Як з Януком Сялібай паляваў.
Злосць ускіпела ў сэрцы, што тады,
Страляючы ў Сялібу, спудлаваў, —
Шмат менш было-б Гарыдаўцу бяды.

Выццё плыло, узнятае руёй
Над белай

заміраючай зямлёй.
Яго пачуў і фельчар у бары,
Які, хоць і стараўся да начы
У смалярні быць,

але ніяк стары
Не мог, знясілеўшыся, дабрысці.
Здавалася часамі,

што здалі
Завейай здані на яго ішлі.
— Ці не ваўкі натрапілі на след? —
Гадаў Заруба.

Затрымаўся ён
І, выняўшы з-за пазухі кісет,
Пачаў на цэру
высякаць агонь.

Калі Заруба падышоў бліжэй
І лепш прыгледзеўся, — пазнаў людзей:
Адзін быў

у казачым башлыку,
Другі — у шынялі быў, у лапцёх.
Відаць, не немцы...

— Хто-ж яны, адкуль?
Чаго ідуць яны ў Чырвоны Лог?..
— Свае мы, не палохайся нас, дзед!
— З дарогі збіліся.

Скажы нам, дзе
Пагрэцца можна, пераначаваць.
Блукаючы, ідзем другую ноч..
— Вам у Лагу няма чаго шукаць:
Сцюдзёны попел там
ляжыць даўно.

Там шыбеніц стаіць пануры скрып,
З ваўкамі выюць чорныя вятры.
— Скажы, на ласку:

ці з сяла ніхто
Не ўратаваўся?

Можа часам чупь
Прыходзілася пра Сялібу што?
— Ды пра яго усе лясы гудуць.
Чаму ім зацікавіўся, салдат?
Сам будзеш хто?

— Ягоны родны брат,
Васіль Сяліба.

Мне тут, дзед, здаўна
Знаёма ўсё — і людзі, і лаза..
— Тады ідзём.

Адна дарога нам, —
Падумаўшы,
Заруба адказаў.

ЧАСТКА СЕМАЯ

І між імён, праслаўленых на свет,
Былі імёны нашых блізкіх і знаёмых.

П. Глебка.

Прыход Зарубы, фельчара, памог
Падняцца Януку.

Цяпер ён мог,
Хоць і трымаючыся за сцяну,
З смалярні выйсці,

паглядзець на лес,
На ліст адтаеўшага палыну,
На балаты імшарныя ў імгле,
Дзе набракаў чырвоны вербалоз.
Раіны толькі невядомы лёс
Яго трывожыў.

Чуў ён ад людзей,
Што стараста, падпіўшы, гаварыў
Пра нейкую палонную, а дзе
І хто яна —
прамоўчаў, затаіў.

Ды хутка слых той занікаць пачаў.
Адзінай радасцю у гэты час
Была сустрэча
з братам Васілём.

Калі рунеў паўночны зор пасеў,
І сын ў калысцы забываўся сном:
Калі выходзілі з смалярні ўсе, —
Тады Янук пытаўся ў Васіля:
Пра пройдзены яго з баямі шлях
Ад Белавежы

аж да волжскіх вод;
Пра весці франтавыя, пра Маскву;
Пра зямлякоў, пайшоўшых на усход,
Пра тое, як і чым
яны жывуць.

Не толькі па цікавасці Янук
Пра ўсё хацеў даведацца, —
яму

Даводзілася сустракаць людзей,
Якія гаварылі:

— Рана, брат,
Ты партызаніць у лясы ідзеш:
Няведама, калі да нашых хат
Зноў вернуцца чырвоныя палкі.
Ды і гарыдаўцавы сваякі
Нашэптвалі:

— Пашто ісці, куды?
Маскву фашысты хутка забяруць...
Янук не меў магчымасці тады
Хоць слова праўды ад каго пачуць.

Цяпер ён прагна слухаў Васіля.
— Я у Маскве быў,

каля сцен Крэмя.
Ноч, помню, цёмная, адно ўгары,
Шукаючы варожы самалёт,
Пераплятаюцца пражактары.

Маскву-сталіцу бараніў народ.
Масква, брат, шчыт народаў, на якім
І Гітлер выкрышыў свае клыкі.

У бліндажах, акопах я сустрэў
Шмат зямлякоў сваіх.

Усе яны
Вярнуцца мараць да палёў і рэк,
Прабіцца
да радзімай стараны.

Хоць мы сіротамі не чуліся нідзе,
Знаходзілі спагаду у бядзе,
Прытулак братні ўсюды, дзе былі,
Пашану,

месца за любым сталом, —
Але, як птушкам, кінуўшым палі,
Гаі і гнёзды,

сумна нам было.
Прыпомніў кожны маладосць сваю
І мову родную, і песні што пяюць,
Крыніцаў звон,

жвір палявых дарог,
І летні час, і восені пару, —
Прыпомніў кожны ўсё, што толькі мог.
Каштоўным скарбам
стала Беларусь.

Заплюшчыш вочы — бачыш яву, сніш
Руіны Мінска

ў полымі, агні.
Прыляжаш да прамерэшае зямлі —

Пачуеш стогн наднѣманскіх бароў
І голас маткі

роднае з далі...

У гэты час з акапаў, з бліндажоў
Мы выпаўзалі

за бруствер-пакат,

Свае вiнтоўкі сцiснуўшы ў руках.

І гора iм, калі iх вартавы

Сваiх асцерагчы не паспяваў:

Нiхто ў варожай касцы галавы

Ад помсты нашае

не ўратаваў.

Аднойчы выклікалі ў штаб мяне,
Сказалі:

— Слухай, на Беразiне,

На Нарачы, ў аколiцах тваiх

Атрады дзейiчаюць партызан.

Наладзiць сувязь трэба

і да iх

Занесцi сталiнскі загад і план —

Бiць акупантаў,

рваць шляхі, масты,

Каб запалаў агнiм варожы тыл.

І я пайшоў з даватарцам адным.

Здаецца, вечнасць

мы iшлі сюды,

Смерць не адну перамаглі мы з iм,

Пакуль на вашы трапiлі сляды.

— Глядзi, — кажу, — Кацо!

Каля ракі

Ляжаць нямецкiя грузавiкi.

Глядзi і смейся, брат!

Каля маста

Цыстэрны узарванья стаяць
І пад адкосам корчыцца састаў —
Вагоны,
 немцы, танкі іх гараць!
Таварышоў работу пазнаю.
Глядзі, Кацо,
 на Беларусь маю!
За вокнамі мігцелі зор агні,
Раіліся, як пчолы.
 Бор спяваў,
Разбуджаны адлігай, і з драціц
Снег мокры,
 як мядзведзь,
 на дол спаўзаў.

Ішла вясна, і туманом густым
Заслаліся імшары,
 балаты.
Часамі сонца азарала іх.
І курганы з адонкамі тады
Чарнелі астравамі, між якіх
Сінелі жылы
 талае вады.
Пры цёплым ветры хутка мог з балот
Крануць платы сярэбраныя лёд
І ўсе шляхі да партызан парваць.
Знаў камендант,
 што летам будзе горш
За Януком Сялібай паляваць, —
Больш недаступным стане цёмны бор.

Ён выклікаў Гарыдаўца:
 — Хутчэй
Жаніся, стараста, пакуль яшчэ

Я маладухі ад цябе не ўзяў!
Усё маўчыць палонніца твая?
А ты даўно разведаць абяцаў
Пра Янука...

— Не мог прадбачыць я,
Што простая бярэзіна ў бары
Чачоткай будзе.

Шмат раз гаварыў,
Каб паказала сцежкі партызан,
Ці навяла
на іх патайны след,
І ёй даруе ўсё пан камендант,
Ізноў магла-б пабачыць вольны свет.

Але учора,
калі ўспомніў ёй,
Што арыштован фельчар і што ён
Згадзіўся, быццам, выдаць Янука —
Сказала мне:

— Заруба маніць вам,
Бо толькі я патраплю адшукаць
Дарогу ў лагер, ведаючы там
І дрэва кожнае
і кожны пень.

Мінуў трывожны для Раіны дзень.
Не ведала,

што ёй рабіць, калі
Сапраўды фельчар думае прадаць,
Як праляцець

праз снежныя палі
І партызанам вестку перадаць?

Як папярэдзіць?

Голас па лазе
Развее вецер і не данясе.

Даць хусткай знак —

не ўбачаць з-за лясоў.

А крыллі звязаны ў самой, і ёй

Не вызваліцца ад вартаўнікоў.

Адзіны выхад:

дзікаю трапой

Адвесці смерць ад роднага гнязда,

Як часам кнігаўка адводзе ў даль,

Над паляўнічым кружачы, пакуль

Падбітая

ў траву

не ападзе.

Раіна ўсё абдумала ў кутку

Сваёй турмы.

Будзіўся новы дзень.

Яе, штурхаючы прыкладамі, на двор
Салдаты вывелі.

Сінеў далёкі бор,

Насустрэч падымалася зара,

У цёплым ветры чулася вясна.

І свет Раіне здаўся гэты раз

Такім прыгожым, ясным, што яна

Хацела на каленях цалаваць

Зямлі праталіны

і неба гладзь, —

Усё, што з сонцам можа ў гэты дзень

Яна пакіне, не пабачыць больш.

А следам, быццам неадступны цень,

Ішлі фашысты

п'янаю гурбой.

У кожнага ў руках быў аўтамат,

На плечах — маскіровачны халат.

Як на вяселле, весела ішлі.
Скрыпелі,

уз'язджаючы на тал,
Загружаныя аж па капылы
Усякай зброяй

палазы развал.
Аднекуль вецер пер'е дыму нёс.
На месцы хаты фельчара, бяроз,
Што упляталіся у жываплот,
Раіна з жахам згледзела:

чарнеў
Лом галавешак і каля варот
Зарубы труп,
абінеўшы,
вісеў.

Цяпер ёй зразумелай стала ўся
Панурая Гарыдаўца хлусня,
Якой яе стараўся затруціць,
Як павуціннем чорным абматаць.
Хацелася Раіне падысці,
Нізкі паклон

нябожчыку аддаць
Ды прабачэння папрасіць ў яго
За думы крыўдныя...

Але кругом
Мігцелі ў сонцы каскі і штыкі.
Хутчэй пайшла,
бы трапіла на след
Вядомы толькі ёй, на шлях, які
За небасхілам

тонуў у імгле.

Ужо даўно за горамі сяло
Схавалася.

Гусцее буралом.

То хмызнякі ўздымаюцца сцяной,
То векавыя волаты ў бары
У край не пушчаюць таямнічы свой,
Сукамі пераплёўшыся ўгары.
І толькі ў час вясенніх навальніц,
Сюды, зблудзіўшы, вецер заляціць.
Сасну паваліць,

ды назад хутчэй,

Адно плыве зямлёй і небам гул,
Аж бабы хрысцяць з сполаху дзяцей
Па акалічных вёсках і ў Лагу.

Глухія нетры, толькі звер сюды
Даўней заходзіў.

Воўчыя сляды

Віднеюцца між расахатых хвой.
Згушчаецца смалістых сосен цень,
Нібы не дзень, а ноч над галавой.
— Мо заблудзіла, не туды вядзеш? —
Пытаецца Гарыдавец

і сам,

Як гончы, ветрыць сцежку тут і там.
Але маўчыць Раіна, і далей
Вужакай немцаў цягнецца атрад.
Ёй хочацца,

каб быў бяскоштым лес,

З якога не вярнуліся-б назад

Ніхто: ні стараста,

ні камендант

І ні адзін з штурмавікоў салдат,
Каб тут усе у нетрах паляглі.
Раіна выйшла сцежкай да ракі,
Дзе партызанскія пасты былі.

Угледзелася пільна ў хмызнякі —
На беразе ні следу не відаць,
Ні свежых вогнішчаў.

Шуміць вада

Пад крыгамі.-

— Куды-ж ісці далей? —

Зноў запытаў Гарыдавец.

На брод

Раіна паказала і хутчэй

Сама ўзышла на храпаваты лёд.

Лёд пад нагамі трэскаў, западаў.
Як смерць,

чарнела ў лужынах вада.

Але Гарыдавец і камендант ішлі

Памалу за Раінай, для якой

Суседні бераг,

выплыўшы з імглы,

Здаваўся берагам і той зямлёй,

Дзе змога волю адшукаць і зноў

Пабачыць зарава

сваіх кастроў.

Але чаму дагэтуль цішыня,

На беразе не шалахнецца куст,

І толькі хрыплы голас гругана

Трывожна будзіць сонную раку?

Лёд уцякаў

з-пад цяжкіх ног салдат.

Фашысты, бродзячы ў вадзе, назад

Вярталіся.

— Тут не пяройдзе чорт! —

Сварыўся камендант.

— Хутчэй скажы

Ёй, стараста, каб паказала брод,
А то нам мала застанеца жыць!..
Але Гарыдавец у гэты час,
Сам правал'ўшыся, з вады пачаў
На лёд вылазіць,

крыгу-ж, на якой

Была Раіна,

аддзяліла тонь

І, закружыўшы, вымчала з вадой

Да берагу другога,

да кустоў.

Адразу па Раіне уздагон
Шалёна немцы павялі агонь.
Густы дождж куль па хвалях секануў,
Скасіў Раіну.

І калі яна

Прыўстала, кл'чучы:

«Янук, Янук!» —

Ёй толькі рэхам кожная сасна
Адклікнулася ў нетрах векавых, —
Лёд апаліла вогнішча крыві,
Гул выстралаў,

як навальніцы гром,

За крыгай плыў, пакуль яе за лес,

Мінаючы навішшы буралом,

Не вынесла,

не скрыла у імгле.

Няведама, ці чула на свой крык

Адказ Раіна, —

выстралы ў бары

З другога берагу, — ці можа не.

Больш не устала з крыгі,

і дарма

За хваляй хваля звонкай пены снег
На косы асыпала,

і дарма

Яе будзілі сосны і вятры.

У полымі вячэрняе зары

З Раінай крыгу быстрая рака

Праз нетры

баравыя несла ў даль.

А па вясенніх горах, лазняхках

Раўда,

грымела

талая вада.

Калі заціх на пераправе бой.

Хаваючыся ў цемені начной,

Паклаўшы ў сані раненых сваіх,

Дарогай немцы

пабрылі назад.

Больш як палова засталася іх

Ляжаць пад выварацямі,

а шмат

Рассеялася па сасняку,

Уцякаючы ад партызанскіх куль.

І там, дзе не сагнала снег яшчэ,

Дзе менш было завалаў і карчоў,

Фашысты гналі коней,

каб хутчэй

Як вырвацца з імшараў і лясоў.

А лес то расступаўся,

то парой

Дарогу пёмнай засланняў сцяной,

Узняўшыся ўгару

да аблакоў.

Шарахаліся коні на-бягу.

З саней

сплывала

ў палазіны кроў, —

Крываваы след цягнуўся па снягу.

За гэтым следам

партызан атрад

Ішоў нястомна, гонячы назад

Разбітых ворагаў.

Янук пазнаў

Старыя месцы, дзе з Банадыком,

Палюючы калісьці, дапазна

Цягаліся за раненым ваўком.

Цяпер Сяліба следам палазоў

З тугой,

з надзеяй у грудзях ішоў:

З тугой — што на праталіны зямлі,

Дзе звоніць песня жаваранка зноў

І дзе шпакі барознамі пайшлі,

Не хутка ляжа сейбіта зярно...

З надзеяй —

што праз цемру аблакоў,

Прабіўшыся, зазьяе сонца зноў,

Развее вецер папялішчаў дым,

І рэкі змыюць след крываваы з ніў,

І будуць вёсны цветам маладым

Век асыпаць

герояў

курганы.

Э П І Л О Г

І адна у мяне — пра радзіму —
Сягоння трывога.

І адна у мяне — на радзіму —
Сягоння дарога.

П. Панчанка.

Поўнач.

Куранты крэмлёўскія звоняць.

Не уцячы ад назойлівых дум,

Што агарнулі

і пляцам Чырвоным,

Як неадступныя цені, ідуць.

Можа за гэтую ноч над краінай

Новы лес шыбеніц вырас, і зноў,

Рукі скруціўшы, на здзек, на чужыну,

Вораг пагнаў і сяцёр і братаў.

Вецер праносіць заходнія хмары.

Толькі не снежнай мяцеліцы бель —

Попел гарачы далёкіх пажарышч

Мне ападае

на твар,

на шынель.

Попел далёкіх загонаў, з якімі

Звязан, як чарамі лёсу, навек

Усімі карэннямі і залатымі

Струнамі песень

і жыламі рэк.
Некалі марыў: пабачыць Таіці,
Каб у жытнёвым напева маім
Афрыкі сонца магло залаціцца,
Ванты звінелі

з прыбоем марскім.

Быў-бы сягоння шчаслівым з нас кожны
Хоць на руіны вярнуцца дамоў,
Да абгарэўшых бяроз прыдарожных,
Да незасеяных нашых палёў.
Ведаю — страт яшчэ будзе нямала
І ў пераможным апошнім баю.
Веру: дзень прыйдзе,

і з урнай Купалы

Вернемся мы на радзіму сваю.
Можа не суджана з нас каму будзе
Поўдзень убачыць

над Нёмнам,
Дняпром,

Можа буранамі ўспенены студзень
І над маім прашуміць курганом.
Песню сябры занясуць на радзіму
Ў касках паходных,

у ранцах сваіх,

Песню, якую, спавітыя дымам,
Хвоі чакаюць на сцежках маіх.
Звоняць куранты над пляцам Чырвоным.
Хутка світанне.

Ярчэй і ярчэй

З цёмнай імглы і завеі шалёнай
Перада мною ўстаюць:

маўзалеў,

Вежы і зоры, прыбраныя ў іней.
Колькі, Масква, ты мне шчасця дала!
Колькі ты раз у цяжкую гадзіну

Яснай надзеяй, прытулкам была!
Можа таму з табой зліты навекі
Усе мае думы і струны души.
Так толькі часам зліваюцца рэкі,
Каб на прадвесні
ільзіны крышыць.

Масква, студзень, 1943 г.

★

ЗМЕСТ

	<i>Стар.</i>
Частка першая	3
Частка другая	12
Частка трэцяя	25
Частка чацвертая	35
Частка пятая	50
Частка шостая	66
Частка сёмая	79
Эпілог	92

Рэдактар П. Глебка
Вокладка Г. Ахрэччыка.
Тэхн. рэдактар А. Савары

Падпісана да друку 2/VIII 1943 г.
3 друк. аркуш. Тыраж 10000.
Б2618. Заказ № 1190

Друкарня «Красный Пролетарий»
Москва, Красная Пролетарская, 16.

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ
БІБЛІЯТЭКА
БЕЛАРУСЬ

+

А 10 17

Цена 3 руб. 50 коп.

80000000336662

9
Либа